

نبرد انرژی، چالش‌ها و فرصت‌های تأمین و تولید انرژی پس از بحران اوکراین

بلوک انرژی ایران و روسیه، اثرگذار در بازار جهانی

■ **محمد روشنی - محمدمهدی احسان طلب**

پژوهشگران اندیشکده دیپلماسی اقتصادی

بحث تأمین و تولید انرژی با توجه به مبتنی بودن شالوده اصلی صنعت جهانی به سوخت‌های فسیلی، زمینه را برای شکل‌گیری نوع جدیدی از توازن قدرت جهانی فراهم کرده است. پس از پیدایش بحران اوکراین و وضع تحریم‌های بین‌المللی طرفین درگیر علیه یکدیگر، اهمیت تسلط بر چرخه تولید و توزیع انرژی مشخص شده است، جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه با توجه به دارا بودن منابع غنی نفت و گاز و ایفای سهمی عمده و راهبردی در فرایند تأمین انرژی جهانی می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای را جهت شکل‌دهی به نظم نوین جهانی با توجه به منافع ملی خود ایفا کنند.

کشورهای تولیدکننده انرژی، اعم از سوخت‌های فسیلی و تجدیدپذیر، طی یک قرن اخیر همواره موضوع بحث و کشمکش ابرقدرت‌ها در رابطه با چگونگی تسلط و کنترل جریان تولید انرژی بوده و از پیدایش اعمال حاکمیت بر منابع خود عاجز بوده‌اند، اما طی چند سال اخیر با توجه به تغییر توازن قدرت در عرصه بین‌المللی، شاهد شکل‌گیری نوع دیگری از توازن قدرت مبتنی بر چند قطبی‌سازی جهانی می‌باشیم که این مسئله زمینه را برای ایفای نقشی تعیین‌کننده، مستقل و مبتنی بر منافع ملی کشورهای تولیدکننده انرژی فراهم آورده است.

بحران اوکراین و پیدایش بحران انرژی، جهان را به سوی شکل‌گیری قطب‌بندی جدیدی در حوزه انرژی و مسائل مربوط به کم و کیف تولید و توزیع آن سوق داده است. در حال حاضر، استفاده از انرژی به عنوان سلاحی استراتژیک به منظور پیشبرد اهداف نوع دیگری از توازن قدرت مبتنی بر چند قطبی‌سازی جهانی می‌باشیم که این مسئله کشورهای تولیدکننده در حال گسترش می‌باشد. این مسئله زمینه‌ساز فرصتی نوین برای جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه به منظور ایفای نقشی مؤثر در روابط بین‌الملل و چالشی برای قدرت‌های غربی مبدل گشته است.

بررسی‌های مؤسسات بین‌المللی غیردولتی نشان می‌دهد، ایالات متحده آمریکا در طول یک دهه آ آینده تا ۲۰۲۹ (۶۱ درصد) از کل تولیدات نامتعارف نفت و گاز را به خود اختصاص خواهد داد. این سهم بزرگ در تولید نفت و گاز غیرمتعارف به این معناست که آمریکا علاوه بر تلاش برای در اختیارگرفتن سهمی بزرگ‌تر در بازار نفت، نقش بیشتری نیز در شدت گرفتن تغییرات آب و هوایی خواهد داشت، اما واقعیت موجود این است که صنعت نفت امریکا حتی با وجود برنامه‌های کاهش هزینه از سوی شرکت‌های نفت و گاز همچنان در حال طی مسیری رو به رشد است.

■ **نقش آمریکا در تولیدات جدید نفت و گاز**

افزایش تولید نفت در آمریکا به قدری زیاد است که اگر هر کدام از ایالت‌های آمریکا به عنوان یک کشور مجزا در نظر گرفته شود، نژگراس به عنوان بزرگ‌ترین کشور تولیدکننده نفت و گاز غیرمتعارف شناخته می‌شود. در حال حاضر با توجه به بحران اوکراین، آمریکا و ارقام حکایت از جایگزین شدن نفت و گاز ایالات متحده با روسیه دارد. تا سال ۲۰۳۰ انتظار می‌رود چین بیشترین رشد تقاضای انرژی را در جهان داشته باشد، اگرچه به نظر می‌رسد در پایان اقق چشم‌انداز ۲۰۳۵ هند از چین پیشی بگیرد. همچنین انتظار بر این است که در منطقه خاورمیانه متوسط رشد سالانه مصرف انرژی از ۴/۱۷ درصد در ۲۰ سال گذشته تا سال ۲۰۳۵ به ۲ درصد برسد. این مسئله چالش نوینی را پیرامون تسلط بر بازار این دو کشور برای کشورهای تولیدکننده انرژی ایجاد کرده است.

■ **بحران اوکراین چه تأثیری روی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی داشته و چه تغییراتی در بازارهای مصرفی رخ داده است؟**

در بازارهای انرژی تغییرات قیمت‌ها چشمگیر بوده و در روابط بین کشورها و نقش برخی تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان بزرگ تحولات چشمگیری رخ داده است. کشورهای غربی در واکنش به حمله روسیه به اوکراین، تحریم‌های فراگیری علیه مسکو اعمال کرده‌اند که نفت روسیه نیز مشمول تحریم‌هاست. روسیه در واکنش به تحریم‌های اروپا عرضه‌گاز به این قاره را به شدت محدود کرده است. واردکنندگان بزرگ گاز نظیر آلمان باید از مصرف انرژی خود بکاهند و منابع جدیدی برای تأمین نیاز خود به انرژی پیدا کنند. از سوی دیگر کشورهای دارای درآمد کم و متوسط به دنبال منابع ارزان انرژی هستند. کشورهایی نظیر پاکستان، بنگلادش و سریلانکا دچار خاموشی شده‌اند. در این

میان افزایش قیمت انرژی به رشد قیمت موادغذایی کمک کرده است.

■ **سپس از بحران اوکراین نقشه انرژی جهان چگونه تغییر خواهد کرد؟**

واقعیت این است که حوادث سال جاری میلادی، جایگاه روسیه را در بازارهای انرژی جهان تغییر داده است. در سال گذشته میلادی بیش از نیمی از نفت صادراتی روسیه و سه چهارم گاز این کشور روانه اروپا شد. حالا اروپایی‌ها برای تأمین نیاز خود به گاز به سراغ تولیدکنندگان بزرگ از نقشه انرژی جهان خارج شده‌اند.

در سال آینده میلادی در تحویلی تاریخی، کشورهای عضو اتحادیه اروپا با همکاری هم برای خرید میزان کافی گاز برای برکردن ذخایر خود اقدام خواهند کرد. میزان هماهنگی اتحادیه اروپا با شرکای خود در گروه هفت اقتصاد توسعه یافته بسیار مهم است. آنها به همراه استرالیا چندی پیش سقف قیمتی برای نفت صادراتی روسیه تعیین کردند. از سوی دیگر، روسیه در حال بالا بردن صادرات نفت خود به کشورهای آسیایی به ویژه چین و هند است و پیش‌بینی شده که نقش مسکو در تأمین انرژی موردنیاز آسیا به ویژه چین افزایش خواهد یافت.

بحران اوکراین قیمت کالاهای اولیه، به ویژه سوخت، غذا و کود را افزایش داده است. در

■ **محمدمهدی احسان طلب**

پژوهشگر اندیشکده دیپلماسی اقتصادی

کریدور هند-اروپا در حال حاضر در مره نظری بوده و هنوز ابعاد کامل آن مشخص نشده است. با این اوصاف طرح بلندمدتی است که حکایت از رشد اقتصادی فزاینده هند و نیازهای جدید آن برای سرمایه‌گذاری و تأمین انرژی دارد. این پروژه به منظور تأمین امنیت انرژی و تسهیل تجارت میان هند و اروپا دنبال می‌شود. کریدور فوق‌الذکر، فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی را برای کشورهای منطقه و دخیل در این کریدور فراهم می‌کند.

اجلاس گروه ۲۰ که امسال در هند برگزار شد، در سایه تحولات جهانی همچون بحران اوکراین، رقابت فزاینده چین و آمریکا در گسترش نفوذ خود در کشورهای در حال توسعه و کسب مقام اول بر جمعیت‌ترین کشور جهان از سوی هند بود. در این اجلاس از طرح جدیدی در رابطه با تأسیس کریدور تجاری هند-اروپا پرده‌برداری شد که توجه رسانه‌ها را به خود جلب کرد. این مسئله با توجه به مبدل‌شدن این کشور به یکی از بزرگ‌ترین اقتصادهای جهان و پیش‌بینی‌ها در مورد رشد اقتصادی این کشور حائز اهمیت است. همچنین مسائلی در رابطه با رقابت و ایجاد چالش بین ابتکار سک کمربند، یک جاده چین و این طرح مطرح شده که بر بررسی دقیق آن می‌پردازیم.

اقتصادسنجی

سرویس اقتصادی۶۰۶۰۴۸۵۳۳

اگوست، قیمت انرژی ۷۸ درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل افزایش یافته که در رأس آن گاز طبیعی با ۲۵۰ درصد افزایش قرار داشت. افزایش قیمت گاز طبیعی در مناطق مختلف به شدت متفاوت بود، در حالی که اروپا افزایش ۳۵۰ درصدی نسبت به اوت سال گذشته را تجربه می‌کرد، قیمت‌ها در آمریکا در همان ماه ۱۲۰ درصد افزایش یافت.

■ **رویکرد کشورهای حاشیه خلیج‌فارس نسبت به بحران اوکراین**

در نظم نوین جهانی که روسیه دنبال می‌کند، به نظر می‌رسد این کشور به دنبال تعیین قواعد بازی و شکستن انحصار آمریکایی-اروپایی در مورد مسائل اروپای شرقی است. خاورمیانه به ویژه کشورهای عربی خلیج‌فارس نقش حیاتی در بازی جدید روسیه دارند. اگر روسیه بخواهد، می‌تواند دیپلماسی بین‌المللی و تلاش‌های سیاسی غرب را در منطقه چه در صحنه و چه در سازمان ملل متحد تضعیف کند.

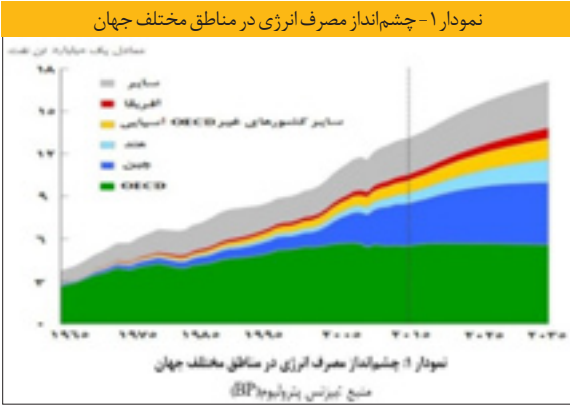
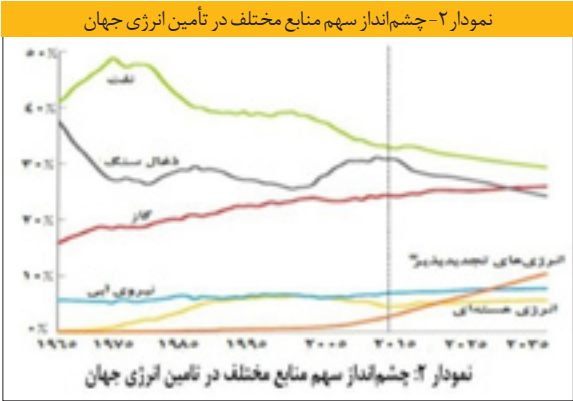
طولانی‌شدن بحران اوکراین بر نحوه مانور کشورهای عربی به ویژه کشورهای خلیج‌فارس در روابط آمریکا و روسیه در منطقه تأثیرگذار خواهد بود. خطر چرخش به روسیه از سوی کشورهای عربی همیشه وجود دارد تا به امریکا یادآوری کند که از ائتلاف‌ها و همکاری‌های تاریخی دهه‌های گذشته بین کشورهای عربی خلیج‌فارس و ایالات متحده دور نشود. کشورهای عربی خلیج‌فارس تاکنون موضع مبهمی در قبال بحران اوکراین اتخاذ

ف

کرده‌اند و تمایلی به خصومت آشکار با هر یک از طرفین ندارند. سایر کشورهای عربی خلیج‌فارس نیز به همان اندازه محتاط بودند و صرفاً از هر دو طرف خواستند، خوشتننداری نشان دهند. این موضع با توجه به شرکات آمریکا با کشورهای عربی خلیج‌فارس بیشتر یک بیانه محسوب می‌شود.

شش کشور شورای همکاری خلیج‌فارس در جنگ اوکراین سهم بالایی دارند. رهبران منطقه گرچه از لحاظ تاریخی روابط عمیقی با غرب دارند، اما از روابط چندوجهی با روسیه برخوردارند، بنابراین رهبران منطقه با احتیاط این مناقشه را دنبال می‌کنند. قطر اقدام به توسعه روابط عمیق‌تر با روسیه در زمینه‌های سرمایه‌گذاری، زیرساخت‌ها و گردشگری کرده است و در تحریم مستقیم روسیه شرکت نمی‌کند.

عملیات ویژه روسیه در اوکراین، تأثیر قابل‌توجهی بر سیاست انرژی، دسترسی به آبراه‌های استراتژیک و امنیت غذایی در خاورمیانه، شمال آفریقا و کشورهای خلیج‌فارس داشته است. بی‌طرفی رهبران منطقه تاکنون قیمت جهانی نفت را بالا نگه داشته است. ریاض بر پایبندی به برنامه فعلی اوپک مبنی بر افزایش تدریجی تولید نفت با فشاری می‌کند، اما ابوطی خیسراً در این زمینه انعطاف نشان داده است. در همین حال دولت بایدن در تلاش برای یافتن جایگزین‌هایی برای نفت روسیه است. تحریم‌های اعمال شده علیه روسیه فرصت‌هایی را برای

کریدور هند-اروپا؛ چالش‌ها و فرصت‌ها

به عنوان رقیبی جدی برای چین مطرح شود.

۲- گسترش نفوذ ایالات متحده در ملل در حال توسعه و کشورهای که در مسیر این کریدور قرار دارند، همچنین جلوگیری از نفوذ فزاینده چین در این کشورها از اهداف دیگر این پروژه است.

براساس برنامه راهبرد توسعه هند تا سال ۲۰۳۵، این کشور اقدامات متعددی را در راستای بهبود زیرساخت‌های اقتصادی و حمل‌ونقل در پیش گرفته است. اما تحقق این پروژه‌ها بلندمدت به نظر می‌رسد. بنابراین طرح کریدور هند-اروپا طرحی بلندمدت است که در حال حاضر رقیب جدی برای چین لحاظ نمی‌شود.

■ **چالش‌ها و فرصت‌های ایجاد شده برای کشورهای تحت تأثیر این پروژه**

۱- عربستان سعودی: اعطای نقشی کانونی به عربستان در این کریدور بین‌المللی امتیاز بزرگی به ریاض در چارچوب پروژه عادی‌سازی روابط میان آن و تل‌آویو و همچنین تقویت جایگاه متحدان آمریکا در منطقه است. این طرح زمینه را برای قرارگیری این کشور به عنوان هاب لجستیک منطقه و ایفای نقشی کلیدی در روابط هند و اروپا فراهم می‌کند. محمدبن‌سلمان، ولیعهد عربستان در این اجلاس گفته که پروژه جدید شامل خطوط لوله برای برق، هیدروژن و راه‌آهن خواهد بود و به امنیت انرژی بین‌المللی کمک خواهد کرد و

تأکید کرده است این کریدور علیه هیچ جاده و کریدور دیگری نیست. ایفای نقشی میانه از سوی عربستان در روابط چین و آمریکا، حکایت از بهره‌برداری این کشور از مزایای کریدور یک کمربند، یک جاده چین و کریدور

۲- روسیه: یکی از تأمین‌کنندگان اصلی نفت و گاز هند، روسیه است. به طور کلی هند یکی از شرکای اصلی اقتصادی روسیه و یکی از مبادی اصلی صادرات کالاهای روسی است، اما تکمیل این پروژه، عربستان سعودی یکی از رقبای روسیه در تأمین انرژی هند خواهد شد. همچنین با تسهیل تجارت میان هند و اروپا، واردات کالاهای اروپایی به چالش جدیدی برای روسیه ایجاد می‌کند. البته باید به این نکته نیز توجه کرد با توجه به تحریم‌های صورت گرفته علیه روسیه در حوزه تجارت کالاهای روسی، هند می‌تواند یکی از مبادی اصلی «re exports» کالاهای روسیه به اروپا و سایر نقاط جهان شود.

۳- ترکیه، ایران و رژیم‌صهیونیستی: تبدیل‌شدن عربستان به هاب اصلی لجستیکی منطقه و عبور کالاهای از این کشور از طریق بنادر رژیم‌صهیونیستی به اروپا به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران و ترکیه آسیب خواهد زد. براساس طرح‌ریزی کریدور شمال‌جنوب که این کریدور از طریق بندر چابهار به هند و از سوی دیگر قابلیت اتصال به ترکیه (علاوه بر روسیه) دارد، توانایی پشتیبانی از ترانزیت کالا از هند به اروپا را نیز دارد.

||| یکشنبه ۱۶ مهر ۱۴۰۲ | ۲۲ ربیع‌الدول ۱۴۴۵ |

کشورهایی مانند قطر فراهم می‌کند که ممکن است با افزایش صادرات گاز خود از بحران انرژی اروپا منتفع شوند. قطر از سال ۲۰۲۴ با کمک به اروپا مطمئناً وجهه و شانس خود را برای امضای قراردادهای بلندمدت با خریداران اروپایی بهبود خواهد بخشید. کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا نیز می‌توانند از این فرصت استفاده کنند.

پس از بحران اوکراین، با توجه به این مسئله که کشورهای اروپایی بیش از ۵۳ درصد زغال سنگ، ۴۰ درصد گاز و ۲۷ درصد از واردات مصرفی نفت خود را از روسیه تأمین می‌کردند، تحریم‌های بین‌المللی باعث ایجاد بحران در چرخه تأمین انرژی و مسائل مربوط به امنیت انرژی در اروپا شد. اتحادیه اروپا به منظور کاهش آسیب‌پذیری خود اقدام به اتخاذ راهبردهای جدیدی در حوزه انرژی به منظور کاهش وابستگی به روسیه و حل بحران کمبود انرژی ناشی از جنگ اوکراین کرد.

در این راستا می‌توان اقدامات صورت گرفته را به شرح ذیل عنوان کرد:

۱- (افزایش عمومی سطح قیمت انرژی) سیاست سقف قیمت: کشورهای اتحادیه اروپا با در پیش گرفتن سیاست‌های افزایش قیمت انرژی، چه در سطوح مصرفی خانوار و چه مصرف صنعتی و تعیین سقف قیمت، مصرف‌کنندگان را به افزایش چشمگیر صرفه‌جویی در مصرف گوناگون انرژی ترغیب کردند. در همین زمان به منظور جلوگیری شکل‌گیری تورم، اقدام به افزایش میزان سود بانک‌ها و هدایت جریان افزایش قیمت‌ها کردند. این بحران گرچه باعث سود چشمگیر شرکت‌های حوزه انرژی گشت، اما با توجه به سیاست‌های انرژی اتحادیه اروپا، این شرکت‌ها ملزم به سرمایه‌گذاری‌های کلان در حوزه انرژی‌های پاک و تجدیدپذیر شده‌اند. به طوری که تا سال ۲۰۳۰ باید مصرف غالب انرژی اتحادیه اروپا از انرژی‌های پاک تأمین شود.

۲- جایگزین کردن منابع تأمین انرژی: اتحادیه اروپا بخش قابل‌توجهی از انرژی خود را از روسیه تأمین می‌کند و با توجه به تحریم‌های اعمال شده، تغییر این منبع انرژی امری ضروری می‌شود. اتحادیه اروپا به همین منظور، با گسترش و برقراری روابط سیاسی و اقتصادی با کشورهای همچون جمهوری آذربایجان، امارات متحده عربی و اقلیم کردستان عراق سعی در جایگزین کردن منابع و تأمین انرژی خود بوده است. در این بین ایالات متحده آمریکا نیز با آزادسازی بیش‌تر منابع نفتی و گازی خود و مشارکت فعال در بازار انرژی اروپا به منظور پر کردن جای خالی روسیه در این بازار، اقدام به تأمین

انرژی اروپا کرده است.

۳- حرکت به سمت منابع تجدیدپذیر انرژی: اتحادیه اروپا با پیگیری سیاست‌هایی به منظور کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی در پی بهره‌برداری از سایر منابع انرژی همچون انرژی بادی و آبی برآمده است.

۴- فعال کردن دوباره برخی از معادن زغال سنگ و راکتورهای هسته‌ای: اتحادیه اروپا هم‌زمان با پیگیری سیاست‌های جایگزینی سوخت‌های فسیلی به منظور کاهش فشار اقتصادی تحریم‌های روسیه، اقدام به به‌کارگیری مجدد معادن زغال سنگ و راکتورها به منظور تولید و تأمین انرژی برآمده است؛ آلمان یکی از کشورهای فعال در این زمینه می‌باشد.

■ **جمهوری اسلامی ایران، تأثیرگذار بر امنیت و بازار انرژی جهانی**

جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه از بزرگ‌ترین منابع سوخت‌های فسیلی برخوردار هستند. بحثی که پیرامون تحریم‌های سوختی روسیه، رویکرد جدید این کشور منبای تغییر بازار مصرفی خود از غرب به سمت کشورهای آسیایی مطرح می‌باشد و در رابطه با تداخل بازارهای ایران و روسیه و ایجاد فضایی متشنج در بازار نفتی و گازی منطقه است.

ایران در بهره‌برداری از منابعش، به دلیل تحریم‌های بین‌المللی، تولیدات نفتی و گازی ما بسیار کمتر از آن چیزی می‌باشد که می‌توان از این منابع برداشت کرد.

در رابطه با قیمت تمام‌شده تولید نفت در ایران می‌باشد. با توجه به وجود نیروی کار ارزان و سایر عواملی که در راستای تولید نفت به کار برده می‌شوند، نفت در ایران ارزان‌تر از سایر کشورها تولید می‌شود. به همین جهت ایران در خصوص اعمال تخفیفات نفتی در مقابل روسیه، از قدرت چانه‌زنی بیشتری برخوردار می‌باشد.

■ **نتیجه‌گیری**

اخیراً با توجه به قراردادهایی که میان ایران و روسیه در حوزه انرژی منعقد شده است، انتظار می‌رود که طرف روسی به سرمایه‌گذاری کلان در صنعت نفتی و گازی ایران اقدام کند. این مسئله نه تنها دلیلی بر در ادعای تداخل تجاری در حوزه بازار انرژی منطقه‌ای است، بلکه بیانگر گسترش صنایع نفتی کشور و ورود سرمایه به این حوزه باشد که می‌تواند ظرفیت همکاری دوجانبه بین این دو کشور را در خصوص راهبردهای اتخاذ شده در بازار انرژی منطقه هماهنگ و سازماندهی نماید و با تشکیل بلوک تولیدی میان ایران و روسیه در بازار انرژی جهانی، اقدام به ایفای نقشی هماهنگ و تأثیرگذار در این حوزه کند. همچنین با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی ایران، دسترسی به آب‌های آزاد خلیج‌فارس، در ریای مسکران و تنگه هرمز از ظرفیت بالایی به منظور ترانزیت کالاهای پتروشمی و انرژی روسیه با هزینه و مسافتی کمتر برخوردار است. با توجه به سابقه طولانی ایران در تحریم‌های نفتی، از تجارب بالایی در حوزه دور زدن تحریم‌ها و بازاربایی برخوردار است که این مسئله با توجه به تحریم‌های اخیر روسیه، ظرفیت همکاری دو طرف را افزایش می‌دهد.

✪ **منابع در روزنامه موجود است**

۴- چین: همانطور که ذکر شد، کریدور هند-اروپا هنوز

از زیرساخت‌های مناسبی برای اجرا برخوردار نیستند، بنابراین در کوتاه‌مدت تهدیدی علیه چین وجود ندارد، حتی در صورت تکمیل نیز این کریدور تهدیدی علیه ابتکار یک کمربند- یک جاده چین نخواهد بود، زیرا به طور کلی هیچ‌گونه طرحی مبنی بر عبور این کریدور از هند یا صادرات کالا به هند از این طریق مطرح نبوده است. مسئله اصلی، توسعه اقتصادی فزاینده است که می‌تواند در بلندمدت چالش‌های جدیدی برای چین ایجاد کند.

■ **نتیجه‌گیری**

کریدور هند-اروپا حکایت از پیدایش قطب‌های نوظهور اقتصادی در سایه همکاری و تفاهم کشورهای در حال توسعه دارد. این مسئله قدرت‌های جهانی را بر آن داشته که رویکرد نوینی نسبت به این کشورها در پیش گرفته و تعاملی سازنده و مؤثر در راستای توسعه واقعی طرفین داشته باشند. حرکت جهان به سمت چند قطبی شدن، فرصت‌های بسیاری برای ملل در حال توسعه و چالش‌هایی برای کشورهای یافته ایجاد کرده است. کسب قدرت چانه‌زنی، بهره‌برداری از فرصت‌های توسعه‌ای بین‌المللی و کسب فرصت جهت همکاری‌های فنی، صنعتی و علمی با ملل توسعه یافته و کسب استقلال نسبی بیشتر در حوزه‌های اقتصادی و سیاسی از فرصت‌هایی به شمار می‌رود که کشورهای در

✪ **منابع در روزنامه موجود است**